

Píše Marie Hanzelková

(E*forum, 16. 09. 2020)

Celosvětovému fenoménu poutnictví se zahraniční vědci různých oborů systematicky věnují od sedmdesátých let 20. století, v českém prostředí však v období 1948–1989 z ideově-politických důvodů odborné práce na toto téma takřka nevycházely. Situace se naštěstí změnila po roce 1989, kdy se poutnictví začalo intenzivně zkoumat rovněž na českém materiálu.

Předmětem bádání se v rámci fenoménu poutnictví staly i poutní písně. Ty se v českých zemích zejména v 18. a 19. století nejčastěji publikovaly formou tzv. kramářských písní (tištěných na jednom tiskařském archu či půlarchu, většinou formou šestnáctky, nejlevnějším možným způsobem, šířené tiskaři, podomními prodavači či zpěváky), ale dochovaly se také v rukopisných i tištěných kancionálech, poutnických příručkách, modlitebních knihách, zpěvnících vůdců poutí, tzv. celfotrů, i v zápisech orální tradice. Z hlediska etnologie a historie se jimi dlouhodobě zabývá Markéta Holubová, z etnomuzikologické perspektivy Tomáš Slavický a Věra Frolcová, jejich literárněhistorický výzkum probíhá již několik let na Ostravské univerzitě (Jan Malura, Jakub Ivánek, Kateřina Smyčková a Monika Szturcová). Dosud však k tématu českých poutních písní chyběla jak komplexnější publikace, tak ediční zpřístupnění pramenů. Oba tyto deficity odstraňuje výběrová edice ***Horo krásná, spanilá! Poutní písně na Moravě (1600-1850)*** s podrobnou úvodní studií **Jana Malury a Jakuba Ivánka**, kterou vloni vydalo brněnské nakladatelství Host.

Z obsáhlého materiálu (ve sbírkách českých paměťových institucí se totiž dochovaly desetitisíce drobných tisků poutních písní) editoři svůj výběr tematicky a časově zúžili na písně k moravským poutním místům vydané od počátku 17. století do poloviny 19. století. Moravské prostředí je typické převahou mariánských poutních písní, ve druhé polovině 19. století pak rozvojem cyrilometodějského kultu, zatímco v českých zemích se mariánský kult spíše prolíná s úctou k zemským patronům. Horní časové omezení edice rokem 1850 se mi však nezdá vhodné, protože vytváří umělý předěl poutní písňové tradice, která pokračovala až do 20. století (a do jisté míry přetrvala dodnes, např. v Žarošicích). Je tak ponechána stranou bohatá písňová produkce druhé poloviny 19. století, jež reflektuje např. vlastenecké a nacionální pnutí v české společnosti, někdy spojované s cyrilometodějským kultem, zvláště v souvislosti s tisíciletým výročím velkomoravské mise.

Úvodní kapitoly knihy přehledně shrnují badatelské přístupy českých vědců k poutnictví, zejména z hlediska literárněhistorického. Překvapivě však v nich není reflektován zahraniční mezioborový výzkum, zejména kulturně-antropologický. Pro

české badatelské prostředí by mohly být inspirativní zejména diskuse o tom, zda má poutnictví sjednocující (Victor Turner), nebo rozdělovací povahu (John Eade, Michael Sallnow), či debaty o vztahu poutnictví a turismu (Dean Mac Cannel, Edith a Victor Turnerovi, Tatjana Schnellová a Sarah Paliová), jež již od sedmdesátých let 20. století probíhají v mezinárodní vědecké komunitě. Z domácích interpretací se mi zdají neprávem opomenuty studie Zdeňka Kalisty (*Česká barokní pouť*), které autoři zmiňují jen okrajově v poznámce pod čarou a které dle nich „vytvářejí podmanivý, poučený, i když subjektivně zabarvený a poněkud reduktivní obraz barokního poutnictví“. Ačkoliv Kalistova práce má spíše esejistický charakter, vychází z omezeného množství pramenů a některé její závěry nejsou podloženy hlubším výzkumem, Kalistovo nahlížení spirituality barokního poutníka a srovnávání žánrově odlišných typů poutních textů (poutní knihy a příručky, kancionály, kramářské písně) je cenné i pro dnešní (nejen) literárněvědné bádání.

Velký přínos recenzované knihy naopak vidím v důkladné analýze množství poutních písní a pečlivé syntéze získaných poznatků. Malura a Ivánek také, pokud vím, v českém prostředí poprvé nabízejí definici poutní písně. V jejich pojetí je vymezena uplatněním v poutní praxi, tedy svou funkcí a účelem. Autoři též popisují frekventované druhy poutních písní (vyprávěcí, písně s dramatickými a dialogickými prvky, katechetické). V kapitole věnované literárním stylizacím konstatují, že většina poutních písní odpovídá duchovním písním doby barokní, bohatá metaforika či senzualita, zvláště vizuální, jsou však v poutních písních poměrně řídké. Pozornost je věnována i typickým tématům a motivům (zakladatelské legendy a legendistická topoi, nemoc a uzdravení, prosby za úrodu a počasí, prosby za panovníka a vojenské motivy, propagace poutního místa). Poněkud opomenuto se mi jeví téma autorství poutních písní, jejich produkce a distribuce či téma cenzury.

Za důležitou považuji pasáž, v níž Malura s Ivánkem označují poutní písně a obecněji kramářské písně za „typický dobový projev populární kultury“ (s. 77). Vycházejí přitom z teze Johna Fiskeho, podle něhož je populární kultura „uměním vyjít s tím, co je k dispozici“. Ve Fiskeho pojetí si společensky podřízení vytvářejí vlastní kulturu ze zdrojů elitní, dominantní kultury. Prvky této „vyšší“ kultury, které si lidé oblíbí, se pak pro ně stávají podnětem k vlastní kreativitě. Na příkladu kramářských a poutních písní tak můžeme dle Malury a Ivánka pozorovat, jak populární písňové vzory inspirovaly lidové autory (písmáky, venkovské kněze, učitele, předzpěváky) k adaptacím.

Velmi cenná je ediční část knihy, která přináší výběr 75 písní z dochovaného repertoáru. Editori sesbírali české i německé poutní písně z většiny moravských institucí vlastnících sbírky kramářských písní v čele s brněnskou Moravskou zemskou knihovnou (ale též z Knihovny Národního muzea v Praze), v menší míře čerpali také z rukopisných a tištěných kancionálů, poutních knih a poutnických příruček. Hlavním principem členění edice jsou vybraná poutní místa či světecké kultury, obojí seřazené dle oblíbenosti a s ní související četnosti dochovaných poutních písní. Nejprve jsou tedy představeny univerzální mariánské písně, poté písně ke konkrétním mariánským poutním místům Moravy a někdejšího rakouského Slezska, zastoupeny jsou však

i písně do Mariazell a dalších, moravskými poutníky oblíbených poutních míst za zemskými hranicemi. Poslední část edice obsahuje poutní písně ke svatým (sv. Anně, Janu Nepomuckému, Janu Sarkanderovi, Antonínu Paduánskému, na příkladu jednotlivých poutních míst pak písně ke sv. Valentinu, Urbanovi, Barboře a Rochovi). Edici uzavírá unikátní poutní píseň protestantské provenience, tematicky spojená s Ježíšovým kostelem v Těšíně.

Badatelé jistě ocení i pečlivě zpracovaný katalog 897 poutních písní, které editoři shromáždili v rámci svého výzkumu, rejstřík incipitů a nápěvů. V notové příloze pak čtenář nalezne melodie osmi oblíbených poutních písní, v přepisu Tomáše Slavického. Je však škoda, že výbor melodií je takto úzký a bez jasných kritérií výběru. Čtenáři a poutníci by patrně také uvítali nahrávky písní.

Jako celek je však kniha *Horo krásná, spanilá!* cenným příspěvkem k poznání dobové písňové kultury a náboženského cítění obyvatel českých zemí, zvláště nižších, neprivilegovaných vrstev.

Jan Malura / Jakub Ivánek: *Horo krásná, spanilá! Poutní písně na Moravě (1600–1850)*. Brno: Host, 2019, 655 s.

www.iposl.cz